

Матеріали АДКМ свідчать, що земства впровадили такі напрямки ремісного навчання, як каменярське, деревообробне, гончарне. Розповсюдження набули і нові методи освіти – організація лекцій, дослідних ланів, показових господарств. Вивчення розвитку профільної освіти, спрямованої на поліпшення соціального стану населення, дозволило проаналізувати діяльність земств відносно місцевих потреб.

Одним з заходів з боку земств, що забезпечили успішне вирішення проблем на селі було те, що земство купувало для ремісних шкіл спеціальну літературу, яка інформувала про новинки в галузі ремісних технологій. З 1911 р. на професійний рівень було поставлено розвиток ткацтва. Земства пропагандували і культурні засоби сільськогосподарського виробництва, наслідком чого стало застосування раціональних методів обробки землі. Важливою була й організація виставок. У 1900 р. в Бахмуті була організована виставка на якій були представлені досягнення машинобудування, тут були виставлені самоходи-локомотиви і багатолемішні плуги. Відвідувачі спостерігали сівозміну в мініатюрі – поля озимої пшениці, люцерни та інших культур. Дослідження таких заходів допомагає з'ясувати придатність земського досвіду для можливого використання в муніципальних органах сучасної України.

Підбиваючи підсумки дослідження зазначимо, що успіхи Бахмутського земства в розвитку профільної освіти безсумнівні. Розвиток отримали кустарні промисли, сільськогосподарське виробництво, з'явилися нові землеробські знаряддя, що в подальшому сприяло капіталістичному розвитку краю.

Формування основних течій болгарського національно-визвольного руху 1860-х рр.: історіографічне бачення проблеми

Вікторія Свиріденко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

E-mail: viktorija-sviridenko@yandex.ru

Цілком оформленого вигляду болгарський національно-визвольний рух набув у середині XIX ст. У другій половині 60-х рр. XIX ст. в ньому формуються три течії: консервативна, ліберальна та революційна. Всі вони мали єдину мету – визволення Болгарії з-під османського панування, однак мали розбіжності у баченні здобуття незалежності.

Певна річ, поділ на три течії (консервативну, ліберальну, революційну) є досить умовним, адже бачення злободенних проблем Болгарії їхніми лідерами часто було невиразним, погляди на ті чи інші питання називали трансформацій. Крім того, діяльність кожної з організацій національно-визвольного руху поєднувала в собі риси різних напрямів Болгарського Відродження; очевидними були контакти товариств різного спрямування. У зв'язку з цим і класифікації напрямів в історіографії не співпадають. Частина дослідників виокремлює дві течії в болгарському національно-визвольному русі (ранні праці Н. Генчева, К. Косева, К. А. Поглубко,

К. Л. Струкова, Н. Червенкова), інші – три (Н. Генчев, М. С. Державін, Д. Косев, Ж. Натан, Г. Сарандева, С. І. Сідельников, І. Стоянов, В. П. Чорній); деякі автори взагалі не дотримуються чіткої класифікації (П. Мітев).

До сьогодні в наукових працях висувається, передовсім, один спільний критерій типологізації національно-визвольного руху – тактичні розбіжності у методах визволення. Історіографічно першим був поділ організацій національно-визвольного руху на «молодих» і «старих», що веде свій початок від подій, про які йде мова. Така класифікація часто зустрічається в документах епохи; згодом вона була прийнята й істориками, котрі брали за критерій «метод національного визволення» (Д. Косев, Ж. Натан, К. А. Поглубко, Н. Червенков). Зауважимо, що деякі дослідники додають до цих двох течій третю (зокрема, Ж. Натан говорить про існування революційної партії; Д. Косев зазначає, що, окрім революційної групи «молодих» на чолі з Г. Раковським, «молодими» називалися також і засновники Таємного центрального болгарського комітету, які вдавали себе революціонерів, хоча насправді заперечували будь-яку революційну діяльність і відстоювали позицію компромісів із Портою).

Виходячи з цього ж критерію, більшість істориків виділяє три вказані вище течії (консервативну, ліберальну, революційну) як доконаний факт (Н. Генчев, М. С. Державін, Г. Сарандева, С. І. Сідельников, І. Стоянов, В. П. Чорній). Але в такому випадку постає певна термінологічна проблема: для опису ідей та процесів із відмінними історичними коренями використовуються терміни і поняття («консервативний», «ліберальний», «революційно-демократичний» напрями), які виникли в іншому суспільному середовищі (західноєвропейському, російському), без уточнення того, що їхнє застосування стосовно Балкан є доволі умовним.

Застосовуючи той самий критерій – метод національного визволення, деякі фахівці розглядають цю проблему під іншим кутом зору: поряд з існуючою тричленною класифікацією, пропонують нову, виокремлюючи в національно-визвольному русі революційну (радикальну) та еволюційну (помірковано-конформістську або буржуазно-ліберальну) течії (Н. Генчев, К. Косев, К. Л. Струкова).

В історіографії існує також розподіл організацій національно-визвольного руху за зарубіжними орієнтирами («русофіли», «туркофіли», «заходофіли»), проте його застосування не дає повного розуміння сутності розбіжностей між течіями болгарського Відродження, а лише ілюструє їхні зовнішньополітичні пріоритети (П. Ст. Петков).

На нашу думку, при вивченні спрямованості організацій національно-визвольного руху можливим є застосування як тричленної, так і двочленної класифікацій. Проте слід брати до уваги, що перша відображає як плановані методи національного визволення, так і ідеологічні засади, а друга – тільки методи. Однак використовувати тричленну типологізацію варто з урахуванням іноземного походження термінів та національних особливостей.